

МЕТОДИКА ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ УСНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗНМ

У статті схарактеризовано експериментальну методику активізації усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ із використанням пізнавальних завдань. Автором представлено кількісний аналіз результатів ефективності методики пізнавальних завдань, що підтверджує необхідність їх використання, як інноваційного засобу мовленнєвої підготовки дітей означеної категорії до навчання в школі.

Ключові слова: методика активізації усного мовлення, пізнавальні завдання, кількісний аналіз, мовленнєва підготовка.

В статті охарактеризована експериментальна методика активізації усної мови дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ із використанням пізнавальних завдань. Автором представлено кількісний аналіз результатів ефективності методики пізнавальних завдань, який підтверджує необхідність їх використання, як інноваційного засобу мовленнєвої підготовки дітей означеної категорії до шкільного навчання.

Ключевые слова: методика активізації усної мови, пізнавальні завдання, кількісний аналіз, мовленнєва підготовка.

Постановка проблеми. Головним завданням соціальних інститутів сьогодні є пошук оптимальних методів і засобів для всебічного та гармонійного розвитку особистості в умовах інформатизації й інтенсифікації.

Дошкільна освіта, як один із таких соціальних інститутів, виконує роль фундаменту для подальшого розвитку дитини, тобто формує особистісні якості, розвиває її творчі здібності, готує до навчання у школі.

На сучасному етапі розвитку все очевиднішим стає те, що національні дошкільні та шкільні навчальні заклади, щорієнтовані на передавання знань, умінь і навичок, не встигають за темпами їх нарощування. Сучасні освітні заклади недостатньо розвивають здібності, що необхідні їхнім випускникам для самостійного визначення у оточуючому світі, приймати обґрунтовані рішення щодо свого

майбутнього, бути активними і мобільними суб'єктами на ринку праці.

Головними недоліками традиційної системи освіти є породжені нею невміння і небажання дітей вчитися, несформованість ціннісного ставлення до власного розвитку та освіти. Отже, виникає необхідність пошуку та впровадження у навчально-виховний процес інноваційних методик, що мають на меті забезпечення оптимальних умов, врахування динамічних потреб осіб різних вікових груп та їх психофізичних можливостей.

Актуальність. Психолого-педагогічні дослідження (І. Власенко, Л. Єфіменкова, Ю. Гаркуша, Н. Жукова, В. Ковшиков, О. Мастюкова, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Тігранова, О. Усанова, Л. Цветкова та ін.) проблеми формування пізнавальної діяльності дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) вказують на відставання у розвитку психічних процесів дошкільників означеної категорії. Ця обставина ускладнює їх мовленнєвий недорозвиток та перешкоджає успішному опануванню програмними знаннями, уміннями, навичками та, як наслідок, зумовлює недостатню готовність дітей означеної категорії до навчання в школі.

Оскільки на стан загальної готовності суттєво впливає стан мовленнєвої готовності, що в свою чергу залежить від оптимального поєднання методів та засобів мовленнєвої підготовки. Та, як зазначає А. Богуш, мовленнєва підготовка дітей до школи включає "оволодіння практичними мовленнєвими навичками, вдосконалення комунікативних форм і функцій мовленнєвої дійсності, формування її усвідомлення" [2, с. 202]. Тому, особливої уваги заслуговує питання дослідження мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ з використанням інноваційних засобів навчання, що мають на меті стимуляцію їх пізнавальних та мовленнєвих процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних дослідженнях науковцями акцентується увага на порушеннях когнітивних складових психічної діяльності дошкільників із ЗНМ.

У дослідженнях О. Мастюкової психічного розвитку дітей із мовленнєвими порушеннями вказується на своєрідне нерівномірне його відставання та виражені труднощі у навчанні [6, с. 277].

Дослідження науковцями (Л. Беякова, Ю. Гаркуша, В. Глухов, О. Усанова, Е. Фігерето зорового сприймання показало, що у дітей із мовленнєвими порушеннями дошкільного віку ця психічна функція відстає у своєму розвитку від норми та характеризується недостатньою сформованістю цілісного образу предмета. Увага дітей із мовленнєвим недорозвитком характеризується недостатньою рухливістю, інертністю, швидкою втомлюваністю, нестабільністю. Низький рівень довільної уваги у дітей із тяжкими порушеннями мовлення веде до несформованості або значних порушень у них структури діяльності. У дітей даної категорії помітно знижена слухова пам'ять: вони, як

правило, не використовують мовленнєве спілкування із метою уточнення інструкції [6, с. 281 - 284].

Одночасно із вищезазначеними особливостями когнітивних характеристик у психолого-педагогічній літературі підкреслюється нерозривний зв'язок розвитку мовлення дітей із розумовим розвитком (Д. Богоявленський, Л. Виготський, Д. Ельконін, К. Ушинський та ін.). Рівень розвитку мислення залежить від рівня мовленнєвого розвитку дитини [3, с. 17].

В проблемі взаємодії мислення і мовлення (В. Лубовський, О. Лурія, Л. Виготський) визначають роль мовлення як знаряддя пізнання, засобу і способу формування думки, відзначаючи його пізнавальну функцію і прослідковуючи залежність рівня розвитку інтелекту (мислення) від рівня розвитку мовлення. Ця ж точка зору лежить в основі висновків сучасних дослідників (М. Вашуленко, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.), які стверджують, що розвиток мовлення дітей забезпечується методичною системою, яка одночасно здійснює розвиток логічного мислення й інших сфер особистості дитини в навчальному процесі, що відбувається під впливом розвиваючої функції [5, с. 9].

А. Гермаковською, В. Ільяною, Р. Лалаєвою, М. Медведєвою, М. Русецькою, А. Таракановою та іншими науковцями відмічено вплив інтелектуальних особливостей на розвиток писемного мовлення; зазначено, що дефіцитарність когнітивної бази при ЗНМ є однією із причин стійкої неуспішності учнів цієї категорії, особливо, з предметів мовного циклу.

У психолого-педагогічній літературі розглядається роль пізнавальних завдань, як засобу розвивального та проблемного навчання, в ліквідації відставання, неуспішності, у формуванні пізнавальної активності, самостійності, усвідомлених навчальних інтересів, в процесі розвитку творчості дітей [4, с. 2; 1].

Аналіз наукових джерел (Г. Балл, Н. Бібік, Л. Гоженко, С. Гончаренко, Г. Костюк, І. Лернер, В. Онищук, Н. Підгорна, О. Проскура, О. Савченко, І. Трубавіна, Т. Шамова та ін.) свідчить, що під пізнавальними розуміються такі завдання, які допомагають набути нових знань про об'єкт, спосіб діяльності. Пізнавальне завдання характеризується тим, що воно не дає повний обсяг готової інформації, а стимулює пошук нових знань, сприяє розвитку пізнавальних здібностей особистості [4, с. 6].

Мета статті. Охарактеризувати особливості методики мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ; подати кількісні показники підтвердження її ефективності.

Виклад основного матеріалу. Для оптимізації мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ нами було створено систему занять з використанням образних, лінгвістичних неproblemних та проблемних пізнавальних завдань. Кожне заняття (всього нами

запропоновано було 40 занять) було структуроване наступним чином: **вступна частина** містила образні та неproblemні лінгвістичні пізнавальні завдання, **основна частина** – дидактичні ігри на основі неproblemних та problemних лінгвістичних пізнавальних завдань, а також власне неproblemні та problemні лінгвістичні пізнавальні завдання; **завершальна частина** – аналіз власного досвіду розв'язання дошкільниками пізнавальних завдань. Систему лінгвістичних пізнавальних завдань було впроваджено у структуру класичного логопедичного заняття (фонетико-фонематичний, лексико-граматичний та діалогологічний компоненти розвитку мовлення) з тренувальними вправами для органів артикуляційного апарату, тренуванням дрібної моторики, фізкультхвилинками.

В процесі апробації методики лінгвістичних пізнавальних завдань, як засобу мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ до навчання в школі, взяли участь дві групи дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: контрольна група (КГ) – 38 осіб та експериментальна група (ЕГ) – 40 осіб.

Проведений після впровадження експериментальної методики пізнавальних завдань другий констатувальний експеримент показав наявність позитивних змін у розвитку складових усного мовлення старших дошкільників із ЗНМ експериментальної групи (табл.1).

Таблиця 1

Порівняльні дані результатів другого констатувального експерименту

Кількість дітей		Групи дітей із ЗНМ			
		<i>К-ть дітей із ЗНМ (КГ) – 38 осіб</i>	<i>%</i>	<i>К-ть дітей із ЗНМ (ЕГ) – 40 осіб</i>	<i>%</i>
Складові та рівні усного мовлення	Високий	–	–	–	–
	Достатній	10	25	18	43,75
	Середній	14	37,5	18	43,75
	Низький	14	37,5	4	12,5
фонетичні уміння та навички	Високий	–	–	–	–
	Достатній	10	25	18	43,75
	Середній	14	37,5	18	43,75
	Низький	14	37,5	4	12,5
лексичні уміння та навички	Високий	–	–	–	–
	Достатній	–	–	7	18,75
	Середній	19	50	20	50
	Низький	19	50	13	31,25
граматичні уміння та навички	Високий	–	–	–	–
	Достатній	2	6,25	10	25
	Середній	14	37,5	18	43,75
	Низький	22	56,25	12	31,25
діалогологічні уміння та навички	Високий	–	–	–	–
	Достатній	–	–	12	31,25
	Середній	12	31,25	18	43,75
	Низький	26	68,75	10	25

Зокрема, у порівнянні з першим констатувальним дослідженням, діти із ЗНМ обох груп не досягли високого рівня розвитку усного мовлення, але зафіксована була наявність достатнього рівня розвитку усіх його складових у дошкільників із ЗНМ (ЕГ), що *у два рази* (фонетико-фонематичні уміння та навички) та *у п'ять разів* (граматичні уміння та навички) вище відсоткових показників осіб із ЗНМ (КГ); в лексичній та діалоговій ланці показники достатнього рівня розвитку усного мовлення у осіб контрольної групи відсутні.

Збільшилася кількість дітей із середнім рівнем та зменшилась кількість осіб із низьким рівнем розвитку всіх складових усного мовлення.

Порівняльний аналіз показників сформованості складових усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ контрольної та експериментальної груп (рис. 1), як загальних показників їх мовленнєвої підготовки свідчить, що дітей із КГ з *високим і достатнім* рівнями сформованості умінь та навичок усного мовлення не виявлено; 52,1 % дітей КГ показали *середній* рівень та 47,9 % – *низький* рівень сформованості умінь та навичок усного мовлення. Діти ЕГ показали достатньо високі показники – *достатній* рівень у 25 %, а *середній* – у 43,75 % дітей, *низький* – у 31,25 % старших дошкільників.

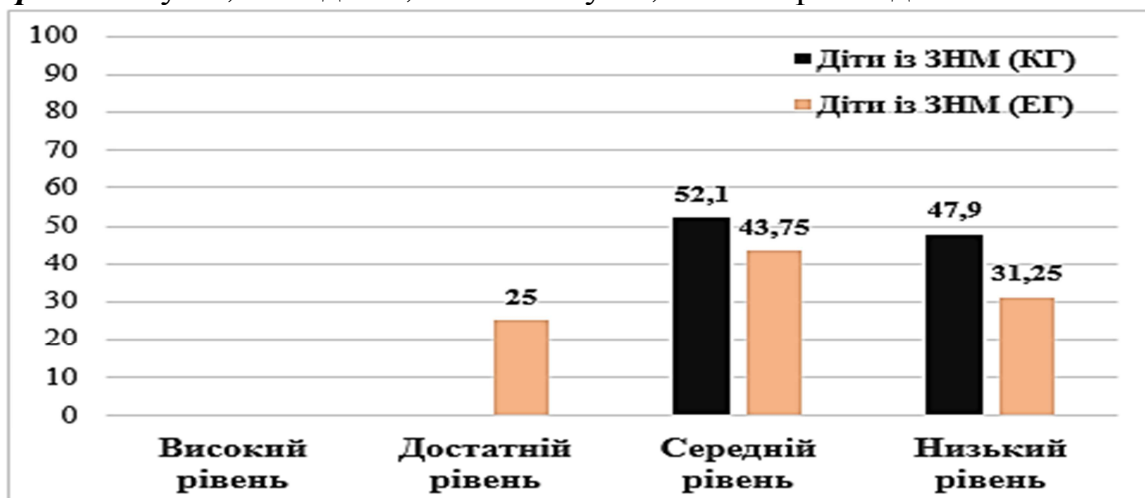


Рис. 1. Показники рівнів сформованості усного мовлення за результатами другого констатувального експерименту

Як видно з порівняння показників за результатами першого та другого констатувального експериментів (табл. 2), в групах старших дошкільників із ЗНМ (КЕ2) наявні позитивні зміни.

При першому констатувальному дослідженні (КЕ1) дошкільників із ЗНМ з високим та достатнім рівнями усного мовлення не було; дошкільників без порушень мовлення із такими рівнями виявилось – 8% та відповідно – 92%.

Середній рівень виявили 41,1% дітей із ЗНМ, тоді як на другому констатувальному етапі (КЕ2), за середніми значеннями показників

контрольної та експериментальної груп, їх було 47,9%.

Після проведення формувального експерименту кількість дітей із ЗНМ низького рівня усного мовлення зменшилася з 51,9% до 39,6% (за середніми значеннями показників КГ та ЕГ).

Таблиця 2

Порівняльні дані рівнів сформованості усного мовлення старших дошкільників із ЗНМ (КГ і ЕГ) та НМР(%)

Етап експерименту	Групи	Рівні			
		Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
Констатувальний (КЕ1)	Діти з НМР (41 особа)	8	92	–	–
	Діти із ЗНМ (78 особа)	–	–	48,1	51,9
Формувальний (КЕ2)	Групи старших дошкільників із ЗНМ (78 осіб)				
	Експериментальна група – 40 осіб	–	25	43,75	31,25
	Контрольна група – 38 осіб	–	–	52,1	47,9

При порівнянні групових індексів умінь та навичок усного мовлення отримали наступну ситуацію (табл. 3). Обчислений груповий індекс (КЕ1) констатував відсутність показників високого рівня усного мовлення у дітей із ЗНМ та дітей із НМР. Діти із ЗНМ не виявили показників достатнього рівня, тоді як у групі дітей з НМР показник цього рівня становить 3,076.

В експериментальній групі дітей із ЗНМ відбулися позитивні зміни: на прикінцевому етапі (КЕ2) груповий індекс усного мовлення становить 2,075, що відповідає середньому показнику, тоді як на констатувальному етапі (КЕ1) цей показник був низьким – 1,414. Щодо контрольної групи, то на прикінцевому етапі (КЕ2) відбулися несуттєві зміни. Індекс усного мовлення становить 1,5, що відповідає межовому значенню низького та середнього показників.

Таблиця 3

Порівняльні дані показників групового індексу усного мовлення старших дошкільників із ЗНМ (КГ і ЕГ) та НМР (%)

Етап експерименту	Групи	Груповий індекс усного мовлення			
		Низький 1-1,5	Середній 1,5-2,5	Достатній 2,5-3,5	Високий 3,5-4
Констатувальний (КЕ1)	ЗНМ	1,4	—	—	—
	НМР	—	—	3,08	—
Формувальний (КЕ2)	ЗНМ (ЕГ)	—	2,075	—	—
	ЗНМ (КГ)	—	1,5	—	—

Порівняльні данні першого та другого етапів експерименту підтверджують, що діти із ЗНМ після завершення мовленнєвої

підготовки за традиційною програмою мають середній рівень усного мовлення, на відміну від дітей, які були залучені до процесу мовленнєвої підготовки за експериментальною методикою лінгвістичних пізнавальних завдань. Ефективність впровадженної методичної системи підтверджує також обчислена відсоткова різниця індексів (Pr); на прикінцевому етапі дослідження (KE2) для дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ (КГ і ЕГ) за показниками усного мовлення вона становить 27,71% на користь осіб експериментальної групи.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати дослідження виявили динаміку рівнів сформованості усного мовлення, що свідчить про ефективність проведеного корекційно-логопедичного процесу та вказує на користь використання експериментальної методики лінгвістичних пізнавальних завдань у процесі мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ до навчання в школі.

Список використаних джерел

1. <http://nsc.1september.ru/2002/13/7.htm>.
2. Богуш А. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика / А. Богуш. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 216 с.
3. Выготский Л. Мышление и речь/ Л. Выготский. – М.: Лабиринт, 1999. – 352 с.
4. Голуб Н. Використання пізнавальних завдань випереджаючого характеру в процесі навчання дітей 6-річного віку :автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.09 / Н.Голуб; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2006. – 20 с.
5. Качуровська О. Корекція мовленнєвого розвитку молодших школярів із тяжкими вадами мовлення засобами комп'ютерних технологій //дис... канд. пед. наук 13.00.03. / О. Качуровська. – К., 2006. – 230 с.
6. Основы специальной психологии: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Л. Кузнецова, Л. Переслени, Л. Солнцева и др. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 480 с.

In the article of skharakterizovano experimental method of activation of the verbal broadcasting of children of senior preschool age from ZNMiz by the use of cognitive tasks. An author is present the quantitative analysis of results of efficiency of method of cognitive tasks, which confirms the necessity of their use, as an innovative mean of vocal preparation of children of the noted category to the studies at school.

Keywords: the method of activation of the verbal broadcasting, cognitive tasks, quantitative analysis, is vocal.

Отримано 13.6. 2013